

Tijdschrift voor Neerlandistiek in Scandinavië en ommelanden

Annika Johansson
DECEMBER 2008

DE RELATIE TUSSEN WERKWOORDEN VAN BEWEGING EN RUIMTELIJKE PARTIKELS EN BIJWOORDELIJKE BEPALINGEN

In het Nederlands en in het Zweeds

In mijn proefschrift (Johansson 2006) over het Nederlandse werkwoord *komen* en het Zweedse *komma* heb ik de ruimtelijke partikels *binnen*, *buiten*, *thuis*, *beneden*, *boven* en de bijwoordelijke bepalingen *hier* en *daar* onderzocht in relatie tot *komen* en *gaan*.

Op het moment ben ik bezig met een onderzoek naar het systeem van Nederlandse werkwoorden van beweging (in het algemeen) in constructies met ruimtelijke partikels en bijwoordelijke bepalingen. Tot nu toe heb ik de Nederlandse werkwoorden *komen*, *gaan*, *brengen*, *rennen*, *lopen*, *wandelen* en de boven vermelde partikels/bijwoordelijke bepalingen geanalyseerd.

Als materiaal gebruik ik verschillende corpora: voor het Zweeds de concordanties van Språkbanken, Göteborgs universitet, vooral krantenteksten uit SvD00. Voor het Nederlands gebruik ik het Inl 27 Miljoen Woorden Krantencorpus 1995 (Inl95) en Google.

Het Zweeds dient als uitgangspunt voor de analyse van het Nederlands.

Het Zweeds

Het Zweeds heeft een systeem van partikels en ruimtelijke bijwoordelijke bepalingen waarin locatie of doel morfologisch aan het partikel of de bijwoordelijke bepaling wordt gemarkeerd (Strzelecka 2003). Deze partikels en bepalingen hebben ieder twee verschillende vormen, zoals *in/inne* 'naar binnen/binnen', *ut/ute* 'naar buiten/buiten', *hem/hemma* 'naar huis/thuis', *upp/uppe* 'naar boven/boven', *ner/nere* 'naar beneden/beneden', *hit/här* 'hier naartoe/hier', *dit/där* 'daar naartoe/daar'.

bv.

in, *ut*, *hem*, *upp*, *ner*, *hit*, *dit* verwijzen naar een doel (allatief)

inne, *ute*, *hemma*, *uppe*, *nere*, *här*, *där* verwijzen naar een locatie (locatief)

De vraag is hoe de werkwoorden van beweging met deze partikels/bijwoordelijke bepalingen worden gecombineerd. In het Zweeds blijkt de semantiek van het partikel of de bijwoordelijke bepaling doorslaggevend te zijn voor de betekenis van de combinatie werkwoord + partikels/bijwoordelijke bepalingen. Het volgende patroon doet zich voor:

- Werkwoord van beweging + allatieve partikels/bijwoordelijke bepalingen = beweging naar een doel
- Werkwoord van beweging + locatieve partikels/bijwoordelijke bepalingen = beweging op een locatie

De volgende voorbeeldzinnen geven een duidelijk beeld van het hier boven vermelde patroon:

1. (...) om jag var som du skulle jag *gå hem* och packa. SvD00 (doel)
(...) als ik jou was zou ik *naar huis gaan* en mijn koffer pakken.
2. (...) om bondsonen som tröttnat på att *gå hemma* på gården och tar en hyra på ångfartyget Gustaf Wasa. SvD00. (locatie)
(...) over de boerenzoon die er genoeg van heeft om *thuis* op de boerderij rond te *lopen* en die op een stoomboot aanmonstert.
3. Är teaterproducenterna i London medvetna om att många svenskar *åker dit*? SvD00. (doel)
Zijn de theaterproducenten in Londen zich er van bewust dat veel Zweden er *naartoe gaan*?
4. Vasaloppet går samma helg. Mycket tyder på att jag *åker där* istället, (...). SvD00 (locatie)
De Vasaloppet wordt hetzelfde weekend gehouden. Alles wijst erop dat ik *daar* zal *skiën*.
5. Jag *vandrar hem* genom hamnområdet. SvD00 (doel)
Ik *wandel* door de havenwijk *naar huis*.
6. När han *vandrade där* hade han bandspelare och snacksnäcka med sig. SvD00 (locatie)
Toen hij *daar wandelde* had hij een bandrecorder en een microfoontje mee.

Het werkwoord *komma* 'komen' wijkt af van het boven vermelde patroon. In het Zweeds is de combinatie *komma* + locatieve partikels/bijwoordelijke bepalingen (*inne, ute, hemma, här, där*) in principe ongrammatical. *Komma* kan alleen met allatieve partikels/bijwoordelijke bepalingen (*in, ut, hem, hit, dit*) worden gecombineerd.

7. Hon vill att jag ska *komma hem* och hälsa på. SvD00 (doel)
Zij wil dat ik naar huis op bezoek kom.
8. *Hon vill att jag ska *komma hemma* och hälsa på. (naar analogie van 7) (locatie)

In vergelijking met de werkwoorden in 1-6 (*gå, åka, vandra*) heeft het werkwoord *komma* (zie 7 en 8) de semantische component [DOEL-INHERENT]. Zowel het werkwoord als het partikel drukken in 7 doel uit¹. Het schijnt dat ook andere werkwoorden, die de component doel bevatten, alleen maar met partikels of bijwoordelijke bepalingen, die doel uitdrukken (allatief), kunnen worden gecombineerd, zoals *bege sig* eller *ta sig* 'zich begeven', 'gaan', vgl.

9. Funktionärerna i Tarfala *bege sig upp* i massivet för att se hur sikten är (...).
SvD00 (doel)
De functionarissen in Tarfala *begeven zich naar* het massief om het zicht te beoordelen.
10. (...) så att inte flugorna *tar sig in*. SvD00 (doel)
(...) zodat de vliegen niet *naar binnen komen*.

In 9 en 10 kunnen de werkwoorden dus niet met de locatieve tegenhangers *uppe* 'boven' en *inne* 'binnen' worden gecombineerd.

De conclusie luidt dat Zweedse werkwoorden van beweging, die de component [DOEL-INHERENT] hebben, in principe niet kunnen worden gecombineerd met een partikel of bijwoordelijke bepaling die locatie aangeeft. Dit zal met het feit te maken hebben dat het werkwoord al aangeeft dat het om een beweging naar een doel gaat wat dus niet compatibel is met een locatief partikel.

Andere werkwoorden zoals *gå* 'gaan', *vandra* 'wandelen', *åka* 'varen', *springa* 'rennen' enz, kunnen in combinatie optreden met partikels en bijwoordelijke bepalingen die locatie en doel aangeven². Voor deze werkwoorden bepaalt het partikel of de bijwoordelijke bepaling de betekenis van de combinatie: beweging naar een doel of beweging op locatie. De tabel geeft een opsomming van het bovenvermeld

---

1 Hieraan moet worden toegevoegd dat *komma* in enkele zinnen toch met een locatieve bijwoordelijke bepaling kan worden gecombineerd: *Kom inte här och ta dig ton* 'Kom hier niet die toon aanslaan'. Hier betekent *komma + här* dat het onderwerp al op de locatie is en er zich geen beweging voordoet.

2 *gå* drukt in bepaalde contexten uitgangspunt uit, zie voorbeeldzin 26. De overige hier genoemde werkwoorden, die binnen de categorie duratieve werkwoorden vallen, hebben überhaupt geen semantische component zoals uitgangspunt of [DOEL-INHERENT].

Werkwoord	Locatieve partikels/bijw.bep.	Allatieve partikels/bijw.bep.
Komma, bege sig, ta sig (doel)	? Nee (beweging op een locatie)	Ja (beweging naar een doel)
Gå (duratief/uitgangspunt)	Ja (beweging op een locatie)	Ja (beweging naar een doel)
Vandra, åka, springa (duratief)	Ja (beweging op een locatie)	Ja (beweging naar een doel)

Tabel 1. Werkwoorden van beweging in het Zweeds

Het Nederlands

Het Nederlands heeft geen partikels of bijwoordelijke bepalingen die gemarkeerd zijn voor locatie respectievelijk voor doel zoals in het Zweeds. De ruimtelijke partikels *binnen*, *buiten*, *thuis*, *beneden*, *boven* en de ruimtelijke bijwoordelijke bepalingen *hier* en *daar* geven locatie aan. Doel wordt meestal uitgedrukt met een P+ADV, bv. *naar binnen*, *naar huis* of met een ADV+ADV, bv. *hier naartoe*.

11. *We lopen hier* in het nationale park Sarek, wat in Lapland, Zweden ligt. Google 19 juni 2007 (locatie)
12. *U loopt hier* gemakkelijk *naartoe*. Google 20 juni 2007 (doel)
13. Iedereen *rent hier* als het koud is (...) In195 (locatie)
14. (...) en Dave *rende naar buiten* om zijn vader te helpen met alles naar binnen te sjuwen (...) Google 21 juni 2007 (doel)
15. *Je wandelt daar* in de voetsporen van de vele schrijvers die hier hun inspiratie opdeden. Google 30 oktober 2007 (locatie)
16. Het gezelschap *wandelt daar naartoe* en passert daarbij de bomen die in 1987 door burgermeester Dales geplant zijn. Google 30 oktober 2007 (doel)

In vergelijking met het Zweeds lijkt dit patroon niet helemaal parallel te lopen. Het werkwoord *komen* wordt namelijk met de locatieve *binnen*, *buiten*, *thuis*, *boven*, *beneden*, *hier*, *daar* respectievelijk met de allatieve P+ADV *naar binnen*, *naar buiten*, *naar huis*, *naar boven*, *naar beneden* of ADV+ADV *hier naartoe*, *daar naartoe* gecombineerd, vgl

17. De klanten *komen hier* niet alleen om iets te kopen, maar ook om even bij te praten. In195 (doel)
18. Die 30.000 bezoekers moeten toch met de auto *hier naar toe komen*. In195 (doel)

19. In gewone boekwinkels beginnen de verkopers kwaad te kijken als kinderen de winkel *binnen komen* (...). Inl95 (doel)
20. De bezoekers die eronderdoor *naar binnen komen*, overstromen het miniatuurstadje zoals eens het water ons land. Inl95 (doel)
21. (...) je *komt thuis* van een verzorgde reis naar een oord met schitterende golfbanen (...). Inl95 (doel)
22. Pa, ik houd van je en *kom naar huis* om bij je te zijn (...). Inl95 (doel)

Voorbeeldzinnen 17–22 drukken beweging naar een doel uit met zowel locatieve partikels/bijwoordelijke bepalingen als met de allatieve constructie P+ADV en ADV+ADV. Hier lijkt de semantiek van *komen* de betekenis van de combinatie te bepalen.

Hetzelfde patroon geldt voor het werkwoord *brengen* dat ook de component doel bevat, vgl.

23. Ze brengen me maar thuis. Google 28 juni 2007 (doel)
24. Iemand naar huis brengen helpt voor één avond. Google 28 juni 2007 (doel)

Op zoek naar een hypothese

De resultaten voor *komen* vormen het uitgangspunt bij het opstellen van een hypothese: Is het partikel of de bijwoordelijke bepaling ongespecificeerd wat locatie betreft? En bepaalt de semantiek van het werkwoord de betekenis van de constructie?³

Om deze hypothese te kunnen toetsen heb ik een aantal andere werkwoorden van beweging onderzocht. Eerst heb ik naar *gaan* gekeken. *Gaan* heeft de semantische component [UITGANGSPUNT- INHERENT] en functioneert in die zin als een tegenhanger van *komen*. Er is ook een verschil in perspectief tussen *komen* en *gaan*. In zinnen met *komen* treedt een perspectief op waar de beweging van het onderwerp naar de lezer of toeschouwer plaatsvindt. In zinnen met *gaan* treedt daarentegen een perspectief op waarin de beweging van het onderwerp plaatsvindt in de richting weg van de lezer of toeschouwer, vgl. 25 met 26 (zie ook Johansson 2006:77–84).

25. Een dochter van de oude mevrouw Winkel *komt binnen* (...) Inl95
26. Een dochter van de oude mevrouw Winkel *gaat naar binnen*. (in analogie van 25)

Hier is het perspectief gekoppeld aan de semantische component uitgangspunt en doel. In het 27 Miljoen Woorden Krantencrups en op Google heb ik constructies met *gaan* + locatief partikel gevonden die toch doel uitdrukken, vgl.

---

³ Vgl. met het Zweeds waar de partikels/bijwoordelijke bepalingen de betekenis van de combinatie bepalen.

27. *Je komt hier dom, je gaat hier knap.* Google 14 augustus 2007 (Over Science Park Amsterdam)
28. Ik krijg op m'n kop als ik steeds opnieuw *binnenkom* en *buiten ga*. Inl95
29. Een vrouw stapt uit de race, kennelijk omdat ze naar de wc moet, en *gaat binnen* bij Kentucky Fried Chicken. Inl95

In 27 en 28 lijkt de constructie met *gaan* in analogie met de constructie met *komen* te zijn gemaakt. De constructie in 29 met *gaan* + *binnen* schijnt iets meer frequent te zijn dan bij andere locatieve partikels/bijwoordelijke bepalingen. In het algemeen wordt *gaan* echter met een allatieve P+ADV gecombineerd als het om een beweging naar een doel gaat⁴.

Verder komen de werkwoorden *lopen*, *wandelen*, *rennen* enz. aan de orde. Deze werkwoorden hebben geen uitgangspunt of [DOEL-INHERENT]. In principe vertonen deze werkwoorden het boven vermelde patroon:

Werkwoord + allatieve partikels/bijwoordelijke bepalingen = beweging naar een doel

Werkwoord + locatieve partikels/bijwoordelijke bepalingen = beweging op een locatie

De enige ambigue combinatie is *lopen* + *binnen* waar een mogelijke interpretatie is dat de combinatie beweging naar een doel uitdrukt terwijl het partikel locatief is:

30. Het is zaterdag elf uur. Buren *lopen binnen*, koffie verschijnt op tafel. Inl 95

Een andere mogelijke interpretatie van de combinatie in 30 is dat het om een vaste uitdrukking gaat met de betekenis rondlopen. Voor werkwoorden zoals *rennen*, *wandelen*, *fietsen*, *reizen* enz. heb ik zulke uitzonderingen in het corpus of op Google niet gevonden. De tabel geeft een opsomming van de onderzochte Nederlandse werkwoorden in locatieve en allatieve com

Werkwoord	Locatieve part./bijw.bep.	Allatieve P+ADV en ADV+ADV
Komen, brengen (doel)	Ja (beweging naar een doel)	Ja (beweging naar een doel)
Gaan (duratief, uitgangspunt)	?Ja (beweging naar een doel/op een locatie)	Ja (beweging naar een doel)
Lopen, wandelen, rennen (duratief)	Ja (beweging op een locatie)	Ja (beweging naar een doel)

Tabel 2. Werkwoorden van beweging in het Nederlands

⁴ *Binnengaan* is in bv. *Groot woordenboek van de Nederlandse taal* (2005) een trefwoord (partikelwerkwoord) wat niet het geval is met **buitengaan*, **benedengaan*, **bovengaan*, **thuisgaan*. In die zin schijnt *zij gaat binnen* aanvaardbaarder dan *zij gaat buiten*. *Binnenkomen*, *buitenkomen*, *bovenkomen*, *thuiskomen*, behalve **benedenkomen*, zijn trefwoorden in *Groot woordenboek van de Nederlandse taal* (2005).

Conclusie

De bovenvermelde hypothese wordt hiermee gedeeltelijk tegengesproken. Voor duratieve werkwoorden zijn de partikels/bijwoordelijke bepalingen gespecificeerd betreffende locatie in het presens en perfectum, bv. *rennen + hier* (beweging op een locatie). Voor werkwoorden met de semantische component [DOEL-INHERENT] zijn de partikels/bijwoordelijke bepalingen ongespecificeerd betreffende locatie, bv. *komen hier* (beweging naar een doel). Het werkwoord *gaan* vormt hier een grensgeval.

Samenvatting

In het Zweeds bepalen de partikels/bijwoordelijke bepalingen de betekenis van de combinatie werkwoord + partikel/bijwoordelijke bepaling, dus niet het werkwoord. Hier vormt *komma* een uitzondering. Constructies met *komma* en locatieve partikels/bijwoordelijke bepalingen zijn in principe ongrammaticaal en het werkwoord wordt slechts gecombineerd met allatieve partikels en bijwoordelijke bepalingen.

Het Nederlands schijnt niet in een eenvoudig en duidelijk systeem te kunnen worden geplaatst zoals het Zweeds. Bij de duratieve werkwoorden zoals *lopen, rennen, wandelen, fietsen* enz. bepalen de partikels of de bijwoordelijke bepalingen de betekenis van de combinaties (beweging op een locatie) of de allatieve P+ADV/ADV+ADV (beweging naar een doel). Voor werkwoorden met de component uitgangspunt (hier *gaan*) geldt hetzelfde. Hier is misschien een taalverandering op gang waar de semantische component van het werkwoord meer invloed op de betekenis van de combinatie krijgt zoals bij *gaan + binnen* en *gaan + buiten* (beweging naar een doel terwijl het partikel locatief is). Voor werkwoorden met de component doel bepaalt daarentegen de semantiek van het werkwoord de betekenis van de combinatie werkwoord + partikel/bijwoordelijke bepaling zoals bij *komen + binnen* en *komen + hier* (beweging naar een doel).

Ik sluit mijn onderzoek op dit gebied niet af. Verder onderzoek moet worden gedaan naar het verschil tussen de betekenisnuances van *komen + locatieve partikels/bijwoordelijke bepalingen* én *komen + allatieve P+ADV/ADV+ADV*. Bovendien moeten de combinaties *gaan + hier/daarheen* en *komen + hier/daarheen* en *zij komt binnenlopen/binnenwandelen* enz. in mijn materiaal worden opgenomen en geanalyseerd.

Annika Johansson, oktober 2008

Universitair docent aan de Nederlandse afdeling, Universiteit van Stockholm

Literatuur

Google <http://www.google.nl>

Groot woordenboek van de Nederlandse taal. 2005. veertiende, herziene uitgave.
Utrecht & Antwerpen: Van Dale.

INL 27 Miljoen Woorden Krantencorpus 1995. Instituut voor Nederlandse Lexicologie.
Leiden. Hämtat från <http://www.inl.nl>

Johansson, Annika. 2006. *Nederländskans komen och svenskans komma. En kontrastiv undersökning*. (Acta universitatis Stockholmiensis. Stockholm Studies in Scandinavian Philology. 40.)
Stockholm: Almqvist & Wiksell International.

Språkbankens konkordanser, SvD00 (op het moment niet beschikbaar)
<http://spraakbanken.gu.se>

Strzelecka, Elzbieta. 2003. *Svenska partikelverb med in, ut, upp och ner. n semantisk studie ur ett kognitivt perspektiv*.
Uppsala: Uppsala universitet.

Annika Johansson promoveerde in 2006 aan de Nederlandse afdeling, Universiteit van Stockholm, op een proefschrift over het Nederlandse werkwoord komen en het Zweedse werkwoord komma (contrastief onderzoek). Zij werkt als universitair docent Nederlands aan de Universiteit van Stockholm waar ze Nederlandse les geeft en onderzoek verricht op o.a. het gebied van contrastieve semantiek Nederlands-Zweeds.